

Nykyrka kyrka

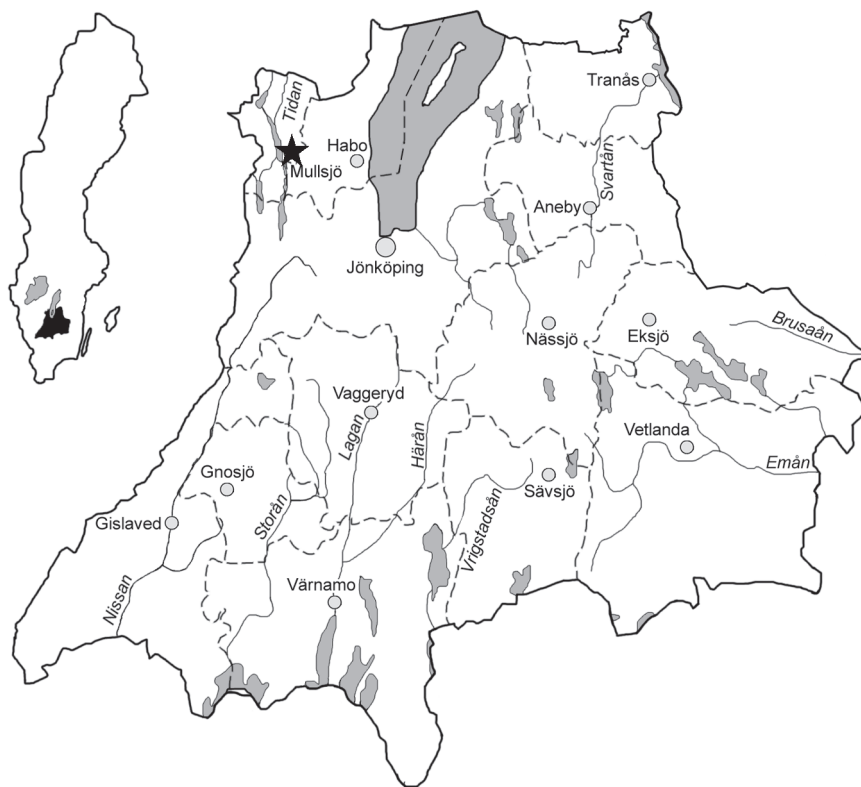
Antikvarisk medverkan i samband med
omläggning av skiffertak m.m.

*Nykyrka socken i Mullsjö kommun,
Jönköpings län, Skara stift*

Nykyrka kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med
omläggning av skiffertak m.m.

*Nykyrka socken i Mullsjö kommun
Jönköpings län, Skara stift*

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

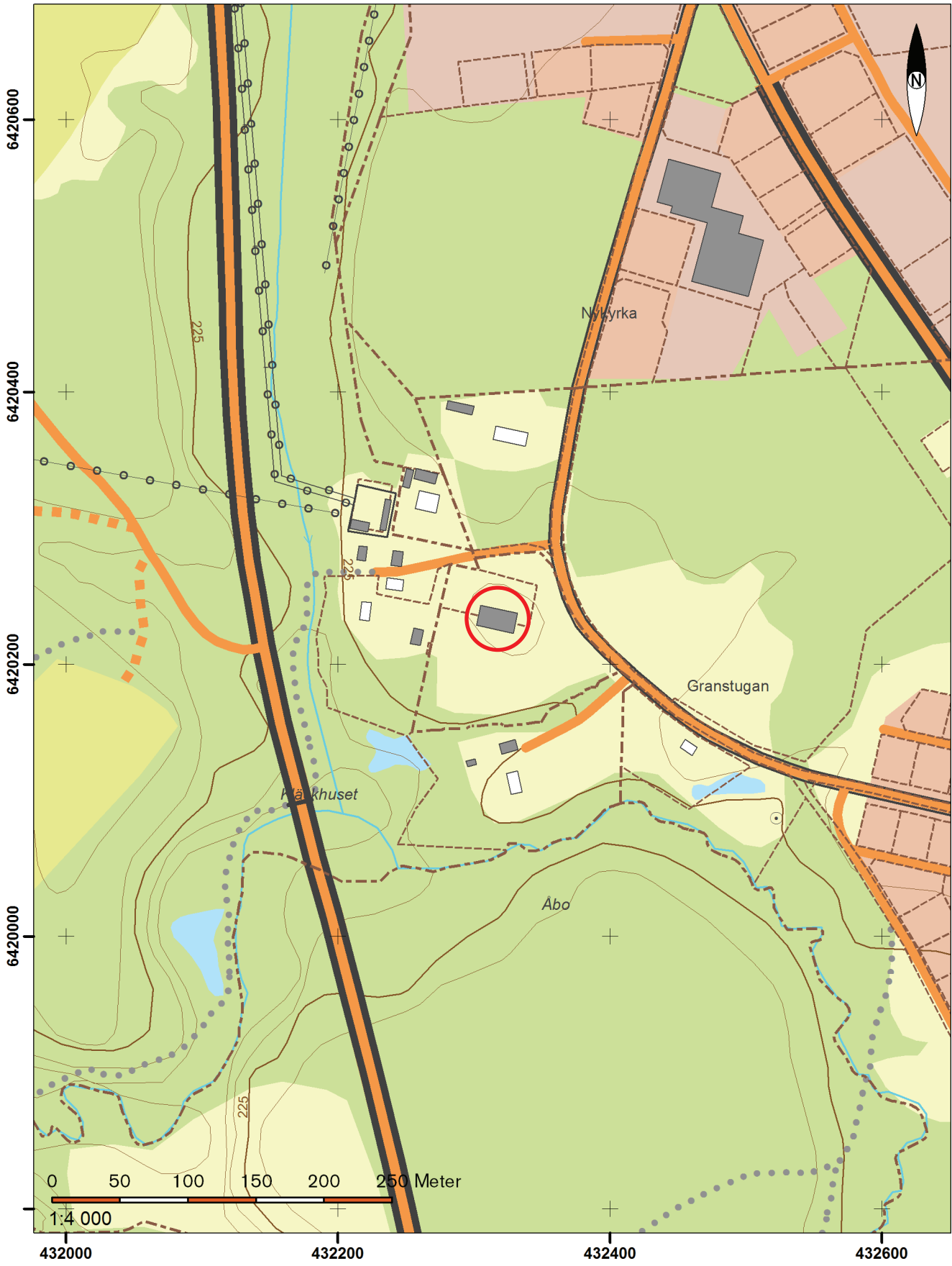
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2015

Innehåll

Inledning	5
Syfte	5
Historik	5
Före restaurering.	6
Omfattning och vidtagna åtgärder	7
Omläggning av skiffertak	7
Nocksmide.	7
Trälagningar	7
Plåtarbeten.	9
Restaurering av blyspröjsade fönster.	9
Förgyllning.	10
Restaurering av ringkors och spira	11
Sammanfattning.	11
Utvärdering	11
Antikvariska iakttagelser.	12
Spår av tidigare kulör	12
Referenser.	12
Tekniska och administrativa uppgifter	13
Bilagor	13
Bilaga 1	13

Utdrag ur digitala fastighetskartans blad Nykyrka: 64E 1dN och 64E 2dS.

Inledning

Länsstyrelsen lämnade i beslut daterat 2002-03-05, tillstånd till yttre renovering av Nykyrka kyrka, dnr 433-16285-2001.

Tillståndet gällde för bland annat omläggning av taket, renovering av nocksmide och takhuvar, ommålning av fasad och restaurering av samtliga blyspröjsade fönster. Som villkor gällde bl.a. att arbetena skulle utföras i enlighet med av F:a Sivert Holmberg, Kyrkobyggnadsrådgivning och av Glaskonst Winfried Baier, Tranås, upprättade åtgärdsprogram samt att arbetena skulle ske under antikvarisk kontroll och dokumenteras.

Till antikvarisk kontrollant utsågs Jönköpings läns museum med Britt-Marie Börjesgård som antikvarisk kontrollant och som även har sammanställt rapporten. Genomförda arbeten utfördes under hösten 2004 och vintern/våren 2005. Restaureringen kom att etappindeladas, vilket innebar att målningen av fasaden sköts på framtiden.

Syfte

Syftet med åtgärderna var att ställa kyrkans skiffertak och de blyspröjsade fönstren i gott stånd.

Historik

Nykyrka kyrka är en nygotisk träkyrka med fornnordiska associationer. Kyrkan är uppförd 1886–1887 av byggmästare A. Pettersson i Mösseberg, Sandhem, efter ritningar av Ernst Abraham Jacobsson, Stockholm.

Jacobsson har även ritat en i stort sett likadan kyrkobyggnad för

Kyrkan före åtgärd, från sydöst.

Många rutor var trasiga, troligen orsakade av stenskott från trimmer.

Älvros församling i Härjedalen, invigd år 1883. Kyrkan i Älvros kom dock inte att uppföras exakt enligt ritning och har under 1950-talet genomgått en omgestaltning. Jacobsson var en för tiden mycket anlitad arkitekt och han har ritat bland annat rådhus, banker och institutioner som sjukhus och kasernbyggnader. I boken ”Träkyrkor i Sverige” av konsthistorikerna Anders Åman och Marta Järnfeldt-Carlsson, beskrivs Nykyrka kyrka som ett huvudexempel på det sena 1800-talets träarkitektur, då Nykyrka, precis som grannkyrkan Bjurbäck, enligt författarna är ”anmärkningsvärt” välbevarad.

Nykyrka är en långkyrka med ett åt söder sidoställt västtorn med strävpelare och i öster ett tresidigt lägre kor. Sadeltaget är klätt med skiffer, levererat från Grythyttan. Skiffret är lagt på två olika sätt; mellan takkuporna är skifferplattorna mindre och formade som fjäll, på taket i övrigt är plattorna kvadratiska och lagda diagonalt. Tornspiran och de tio takkuporna är klädda med kopparplåt. Kyrkan är uppförd i en stolpverkskonstruktion med fyllningsvirke av bilat timmer. Ytterväggarna är täckta av spån samt panel lagd i fiskbensmönster. De spetsbågiga fönstren är på långsidorna grupperade tre och tre. De är blyinfattade och glasade med små rutor i ett diagonalt mönster med delvis färgade rutor, fönsterglasen är troligen levererade från England. Kyrkans tillblivelsehistoria är intimt sammankopplad med familjen Sager på Ryfors.

Blyglasfönstren var skadade och de nedre spröjsen trycktes ihop av fönstrets egen tyngd.

Före restaurering

Skiffertaket uppvisade vissa skador, enstaka urfallna skifferplattor samt ett flertal felaktigt monterade lagningsskiffer.

Kyrkans blyspröjsade fönster hade skador i spröjsen och var generellt försvagade, vissa fönsterpartier buktade synbart. Ett flertal rutor var trasiga.

Omfattning och vidtagna åtgärder

Omläggning av skiffertak

Det befintliga takskiffret plockades ned och rengjordes. Takbotten av spontad panel lagades. På takfallet bakom tornet fanns relativt omfattande rötskador, i övrigt var takbotten i gott skick. Panelen belades med 12 mm plywood och ny takpapp YEP 2500 enligt handling.

Skiffer som hade borrade hål för takplåtskruv ersattes med nytt. Skiffern fastspikades med rostfri syrafast räfflad rundspik. Den ursprungliga mönsterbilden med två olika mått och utseende på skiffern bevarades lika befintligt. Vid återläggningen fick en relativt stor del ersättas med nytt skiffer. Det norra takfallet återlades med det ursprungliga skiffret. Södra takfallet och koret belades med ersättningskiffer, som var ett spanskt skiffer. Ersättningskiffret godkändes av länsstyrelsen genom Christine Hedenström vid byggmöte 21 oktober 2004.

Nocksmide

Det dekorativt utformade nocksmidet demonterades för restaurering. Smidet blåstrades, rostskyddsbehandlades och målades med linoljefärg i kulör lika befintlig. Skadade delar lagades. Smidet återmonterades med rostfri syrafast bult och mutter. Ett mellanlägg av 1,5 mm blyplåt lades mellan kopparplåten och nocksmidet.

Trälagningar

I samband med takomläggningen åtgärdades takbotten samt ett antal skador i träpanelen, vissa av dessa var kända andra uppbyggades under arbetets gång. Partiella skador i takbotten åtgärdades, ett större parti i anslutning till mötet mellan tornet och takfallet samt på några mera enstaka partier i takfoten. Smärre rötskador på

Detalj takbotten med några bytta panelbrädor, kompletterande plywood och takpapp.

Nocksmidet demonterades och restaurerades på verkstad.

De partiella lagningarna av rosettsfönstrets ramverk och infattning.

Lagningar av dekorelement västra gaveln.

nockdekorationer lagades, det var framförallt partiella lagningar. Mindre lagningar utfördes på rosettfönstret gavelfasaden i väster och mittkolonnen i nockdekorationen på samma fasad. Enstaka brädor i tornfasaden mot söder byttes.

Sidoentrén i söder visade sig under arbetets gång ha relativt omfattande rötskador, både konstruktionsvirke i stolpar, panel och fjäll byttes i dess östra del. Vidare nyttillverkades de träkors som pryder respektive tak över sidoentréerna.

Även fönsterbågarna i takhuvorna hade vissa rötskador, som lagades. Dessa fönster var troligen åtgärdade i ett tidigare skede, då spröjsen var spikad med metallstift i bågen och inte infogade med träplugg.

Plåtläggning. Ny plåt fogades samman med äldre plåt i gott stånd.

Plåtarbeten

Plåtarbetena omfattade omläggning av delar av kopparplåten på de tio takhuvar som pryder taket och rännadalerna i anslutning till dessa. Vidare utfördes vissta kompletterade plåtarbeten i anslutning till takläggningen. En nockplåt av koppar monterades efter att skiffern var lagd. Som ett skydd mellan nocksmidet och nockplåten monterades också en blyplåt. Blyplåt lades generellt som mellanlägg i mötena mellan smide och kopparplåt, som de gjutna kulorna som pryder respektive takhuv.

Kompletteringar av rännadalar samt av stuprör och trattar framförallt i anslutning till sidoentréerna utfördes. Nedtryckta hängrännor justerades och försågs med snörasskydd.

I anslutningen mellan tornet och taket, i det parti där det hade varit rötskadorna utökades plåttäckningen i relation till tidigare utförande. Då ytan ligger dold bakom tornet och inte är synbar från mark tilläts detta avsteg från tidigare utförande som en säkerhet för att undvika eventuella framtida skadorna.

Restaurering av blyspröjsade fönster

Inför restaureringen av de blyspröjsade fönstren gjordes ett provfönster av Konstglas Winfried Baier i Tranås, det var ett av korffönstren som restaurerades som förlaga.

För att minska skaderisk, väder- och vindbelastning, samt för att kunna behålla den ursprungliga blyinfattningen valdes att flytta in de blyspröjsade bågarna till innerbågar. Upplevelsevärdet minskade något genom denna åtgärd, fönstren blir stummare utvändigt, men åtgärden gjorde det möjligt att behålla originalmaterial i en helt annan utsträckning. För att flytta in glasen behövdes dock blyinfattningen måttanpassat något.

Fönsterarbetena kom efter anbudsförfarandet att utfördes av N.P. Ringström AB i Stockholm, arbetena utfördes i huvudsak i deras

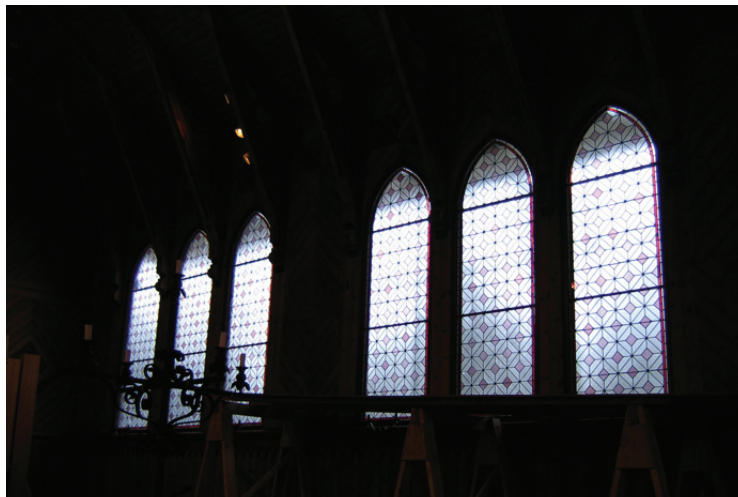

Rännadalar och kantplåten mellan tak och huv byttes. I samband med arbetena kunde noteras att huvorna inte ursprungligen varit plåtklädda, plåtbeklädnaden hade dock tillkommit före kyrkan målades i dess nuvarande gulgröna kulör. Trävirket bakom plåten var målat i en laserande rödbrun färg.

Skyddsglasets monterades i ytterläge. Glasrutorna delades med T-järn som målades i kulör som spröjsen.

Blyglasfönstren återmonteras i kyrkan, nu som innerglas.

verkstad i Stockholm. Vissa avvikelser gjordes i förhållande till provfönstret, men då dessa var av karaktären att arbetena utfördes mera traditionellt än i provfönstrets utförande fanns inget att invända.

Det yttre skyddsglasat består av ett 5 mm draget glas, den bestämda dimensionen om 4 mm hade inte gått att uppbringa, det som fanns i handeln var 3 respektive 5 mm. Den använda dimensionen fastställdes av pastoratet. Antikvarien hade inget att erinra mot detta men bedömde att ett 3 mm glas hade kunnat vara tillräckligt. Noterades att det använda glasets karaktär var tillfyllest, glasat monterades så att rörelsen i glasat är vertikal.

Skyddsglasen monterades i en befintliga mässingslist som satt i karmbotten samt mot ett inmålat t-järn i aluminium, i enlighet med provfönstret. Järnet som avdelar fönsterglasen målades lika spröjs, järnoxidsvar i en brytning som ligger mellan 5A – 3A 318 i enlighet med Riksantikvarieämbetets linoljefärgslikare.

Karmbottenstycket och spikskallarna samt smärre slag på ytterbågen bättringsmålades och kittfalsarna målades med linoljefärg i befintlig kulör, obruten engelskt rött.

Blyfönstrens deformerade yta återställdes varsamt till en plan yta och restaurerades med traditionella tekniker och metoder. Sprickor i blyspröjsen lagades på båda sidor av blyinfattningen, tätning utfördes med linoljekitt. Kompletterande stagjärn monterades för att undervika återkommande deformation. Trasigt glas ersattes i möjligaste mån med lika befintligt.

Samtliga blyspröjsade fönster restaurerades. Frågan om att byta det moderna glasat i rosettfönstret på kyrkans västgavel diskuterades men utfördes inte.

Förgyllning

De gjutna kulor som pryder respektive takhuv omförgylldes, liksom lagades och omförgylldes de sol- respektive stjärnformade prydnader som avslutar långhusets takfall i öster och väster.

Restaurering av tornspira och kors

Vid beskiktning av tornspiran från lift uppdagades att det smidda korset med gjuta detaljer hade skador. Stommen av gjutgodset hade sprickor och det smidda ringkorset var förtunnat i partier. De gjutna kulorna var delvis utbytta med kopparkulor, detta hade troligen utförts på 1970-talet och detta var en bidragande orsak till skadorna på smidet.

Det diskuterades huruvida en kopia skulle tillverkas av rostfri plåt eller att nyttillverka på traditionellt sätt. Efter samråd med länsstyrelsen blev beslutet att nyttillverka på traditionellt sätt, med det gamla ringkorset som förlaga. De gjutna delarna tillverkades av Månarps gjuteri och de smidda delarna av smeden Lennart Larsson i Linköping.

De gjutna kulorna och den krönande tuppen förgylldes.

Sammanfattning

De aktuella arbetena har innefattat:

- omläggning av skiffertak samt komplettering av skiffer, och lagning av takbotten,
- omläggning av plåtavtäckningar i anslutning till taket,
- byte av rötskadat virke i takfot,
- byte av rötskade fasaddetaljer,
- renovering av samtliga blyinfattade fönster
- inflyttning av de blyinfattade fönstren till innerbågar,
- renovering av tornspira, omförgyllning av tupp, kulor mm.

Utvärdering

Slutbesiktning av de utförda arbetena genomfördes den 28 april 2005. Vid besiktningstillfället deltog, från samfälligheten Per Hulusjö och vaktmästare Olle Gustavsson, besiktningsman tillika projektledare Sivert Holmberg, entreprenörerna Patrik Wernersson, Sydskiffer, Joakim Svahn, Bankeryds Plåt & Ventilation samt antikvarie Britt-Marie Börjesgård.

Den antikvariska kontrollen har genomförts av Jönköpings läns museum med byggnadsantikvarie Britt-Marie Börjesgård som kontrollant. Läns museet har löpande följt de utförda arbetena.

Vad gäller renoveringen av tornspiran, var skadorna på det gjutna ringkorset så omfattande att en nyttillverkning av detta har blivit aktuellt. Detta arbete var inte avslutat och omfattades därmed inte av slutbesiktningen.

Vid besiktningen noterades smärre brister gällande återmontering av åskledare, vilka åtgärdades i anslutning till besiktningen. Vidare finns en mängd spikgenomslag i takfoten framförallt på den västra gaveln. De spikar som har gått att nå från lift har sågats av, relativt mycket spik kvarstår dock. Detta ska åtgärdas i anslutning till kommande fasadarbeten. Vad gäller rötskador, har skadorna varit mera

Det ursprungliga korset demonterades. Det fanns sprickor i den vertikala gjutna axeln, vidare var smidet rostskadat.

Spikgenomslag i takfoten.

Delar av det rötskadade korset över sidoentrén bar spår av tidigare färgskikt.

Vid demontering av plåten vid östgaveln mot kortaket blottades en panelbärda med ett äldre färgskikt.

omfattande än vad som var beräknat, då det fanns dolda skador i timmerkonstruktionen i det södra portpartiet. Lagningsarbetena har utförts på ett traditionellt sätt. Dock är den nyttjade ersättningspanelen av något klenare dimension än ursprunglig panel, avvikelserna är ej så stora att det föranleder byte. Vad gäller takarbeten i övrigt, plåtarbeten och renoveringen av de blyglasade fönstren fanns inget att anmärka.

Länsmuseets generella synpunkt är att arbetena är utförda i enlighet med länsstyrelsens beslut och de av läns museet preciserade anvisningarna. De vid besiktningen den 28 april 2005 slutförda arbetena hade genomförts på ett antikvariskt tillfredsställande sätt och godkändes därför.

Vid återmonteringen av tornspiran hösten 2006 kontaktades inte läns museet, vilket gjorde att dessa arbeten inte kom att slutbesiktigas. Av praktiska skäl var de inte heller möjliga att efterbesiktiga vid senare tillfälle. I efterhand framfördes sedan synpunkter på utförandet av de gjutna kulorna, vilket var svårt att förhålla sig till både för antikvarie och gjuteriet, då de synpunkterna borde ha framförts före montering för att kunna åtgärdas inom rimliga kostnadsramar.

Antikvariska iakttagelser / synpunkter

Spår av tidigare kulör

I samband med arbetena blottades också äldre panel som inte hade ommålats när kyrkan senast målades. En panelbräda på den östra gaveln närmast kortaket, som hade varit täckt av en plåt, var målad i en varm brun kulör. Det rötskade träkors över sidoentrén visades sig ha varit målat i en närmast röd kulör. Färgspår som kan vara till hjälp vid en framtida ommålning.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum. Topografiska arkivet.

Tryckta källor

Åman, Anders, Järnfeldt-Carlsson, Marta. 1999. *Träkyrkor i Sverige*. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd dnr:433-16285-2001
 Jönköpings läns museums dnr:551/01
 Beställare och fastighetsägare:Sandhems pastorat
 Projektledare:Sivert Holmberg
 Takentreprenör:Sydskiffer AB, gnm Patrik Wernersson
 Plåtarbeten:Bankeryds Plåt & Ventilation AB
 Restaurering av blyfönster:N.P. Ringström AB Glasmästeri
 Antikvarisk medverkande:Britt-Marie Börjesgård
 Rapportansvarig:Britt-Marie Börjesgård
 Foto:Britt-Marie Börjesgård, Robin Gullbrandsson
 Slutbesiktning:28 april 2005
 Län:Jönköpings län
 Kommun:Mullsjö kommun
 Socken:Nykyrka socken
 Fastighetsbeteckning:Nykyrka 1:4
 Belägenhet:Digitala kartan kartblad 64E 1dN och 64E 2dS

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Bilaga

Bilaga 1. Fotografier

Fotografier tagna vid slutbesiktning den 28 april 2005 samt under pågående arbete.

Pågående arbeten på tak och byte av rötskador vid den södra entrén.

Pågående arbeten, det norra takfallet med det omlagda skiffertaket.

Kompletterande fotplåt. Kortaket med nylagt skiffer, det nya skiffret blir med automatik skarpare i kanterna än det omlagda skiffret.

Detalj av omlagd fotplåt och tratt till stupröret, foto från byggmöte april 2005.

Det norra takfallet vid slutbesiktning, bytta plåtar framträder ännu med tydlighet. Korset som rider över sidoentréns taknock är nyttillverkat.

Pågående trälagningar av sydentrén, delar av kolonnerna nyttillverkades, vidare byttes panel.

Takhuvorna med de nyförgyllda kulorna.

Till vänster: det norra taktaltet med nocksmide och förgyllda detaljer.

Vinkeln mellan långhustaket och tornet, slutbesiktning.

Detalj nocksmide.

Översiktsbilder från maj 2005. Tagna av Robin Gullbrandsson i samband med karaktärisering för Skara stift. De då helt nylagda kopparplåtarna framträder med tydlighet.

Sydfasaden och korets tak lades om med nytt spanskt skiffer.

På den norra fasaden återlades det gamla skiffret.

Under 2004–2005 lades skiffertaket om på Nykyrka kyrka. Vidare så restaurerades samtliga blyspröjsade fönster och ett yttre klarglas sattes som skydd.

